

УДК 378.091.2«18/19»

Коробченко А.А.

*д.іст.н., професор кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету імені*

Богдана Хмельницького, angelina-korobchenko@mail.ru

Головкова М. М.

*к.пед. н., доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету імені*

Богдана Хмельницького, angelina-korobchenko@mail.ru

Україна, Мелітополь

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ У ХІХ СТОЛІТТІ

В статті розглядаються особливості організації професійної підготовки вчителів в різних типах навчальних закладів, які функціонували на території України у ХІХ столітті. Автори зазначають, що освіта в країні розвивалась в умовах глибоких політичних, економічних, соціальних і культурних змін. Зростала потреба у висококваліфікованих педагогічних кадрах, яка здійснювалась в університетах, педагогічних інститутах, гімназіях, на вищих жіночих курсах тощо. Протягом ХІХ ст. почала формуватися система вищої педагогічної освіти, яка мала за мету підготовку вчителів. Розвитку педагогічної освіти сприяло поширення громадсько-педагогічного руху, представники якого виступали за підвищення рівня грамотності серед населення. Реалізацію цієї мети вони бачили в збільшенні кількості шкіл, підвищенні професійного й освітнього рівнів вчителя, вдосконаленні його підготовки в педагогічних закладах.

Ключові слова: вчитель, педагогічні кадри, професійна підготовка, особливості професійної підготовки, університет, педагогічний інститут, гімназія, вищі жіночі курси.

Постановка проблеми. Проблеми освіти висуюються у ХІХ ст. на перший план. Зростає їх об'єктивне значення і підвищується престиж у

суспільній свідомості. В цих умовах удосконалення діяльності вищої педагогічної школи сприймалось сучасниками як одне з першочергових завдань. Особливої уваги вимагала університетська освіта. Структура факультетів, що склалась, відповідала рівню розвитку науки і культури. Разом з тим вимагалось поглиблення спеціалізації, заснування нових кафедр, впровадження у навчальний процес нових форм і методів, залучення до викладання обдарованих людей. Друга половина XIX ст. характеризується небувалим підйомом розвитку громадсько-педагогічної думки, нових тенденцій в культурі та просвіті. Основним фактором розвитку освіти виступала зростаюча потреба в підвищенні рівня грамотності населення. Школи переслідують мету - навчити школярів самостійно мислити, виховати в них потребу в творчості. Перетворення в галузі освіти здійснювалось за напрямками: удосконалення існуючих навчальних закладів і створення нових національних шкіл.

Мета роботи - проаналізувати особливості організації професійної підготовки вчителів у XIX столітті на території України.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні перетворення, що відбувалися наприкінці XVIII ст. вимагали більш високої організації та впорядкування освітніх процесів. У 1802 р. було створено Міністерство народної освіти, визначився основний підрозділ Міністерства, на який, насамперед, покладалися обов'язки організації освіти – Головне правління училищ. У 1803 р. були затверджені «Попередні правила народної освіти», через рік – «Статут університетів Російської імперії» та «Статут навчальних закладів, підвідомчих університетам». Започаткувалось структурування освіти. Провідними були прогресивні тенденції наступності, безстановості та безкоштовності освіти, проте розвитку в цей період вони не отримали [3].

Із створенням у 1803 р. (1805 р.) першого у Східній Україні Харківського університету і відповідного навчального округу, до якого входило 372 навчальних заклади, виникає об'єктивна необхідність загальнопедагогічної підготовки. Вона зумовлена наявністю чотирьох відділів, згодом факультетів.

історико-філологічний, фізико-математичний та юридичний розпочали підготовку студентів до викладацької діяльності.

Реформа в галузі народної освіти 1802-1804 рр. передбачала значне розширення сітки державних середніх і початкових навчальних закладів. Це поставило перед реформаторами проблему необхідності збільшення чисельності вчительського складу і підвищення його професійного рівня. Це завдання могло бути вирішено тільки шляхом створення чіткої відлагодженої державної системи підготовки педагогічних кадрів для навчальних закладів усіх рівнів.

Становлення педагогічної підготовки пов'язане з відкриттям педагогічних інститутів при Харківському (1811 р.) та Київському (1834 р.) університетах. Головним завданням інститутів стала підготовка вчителів для гімназій і училищ свого округу. Інститут знаходився під відомством директора, який обирався університетською Радою з ординарних професорів. Таким чином, система підготовки педагогічних кадрів у навчальному окрузі була підвідомчою університету [2]. Педагогічний інститут займався не тільки підготовкою вчителів, але й навчанням майбутніх викладачів університету. Держава не оплачувала навчання останніх. Вчителями становились, насамперед, студенти, навчання яких оплачувала держава. Згідно зі статутом, вони складали більшість від усіх студентів педагогічного інституту. Після закінчення інституту вони повинні були прослужити у вчительському званні не менше шести років, компенсуючи, таким чином, витрачені на їх підготовку кошти. Про високий рівень підготовки майбутніх вчителів вказує і той факт, що до інституту приймалися студенти, які вже закінчили навчання в університеті й отримали кандидатський ступінь. Кар'єра майбутнього вчителя прямо залежала від успіхів, показаних ним під час навчання. Випускники інституту направлялись на посади старших або молодших вчителів гімназій, а іноді ставали вчителями повітових училищ. Але й для тих, хто навчався за державний кошт була можливою наукова кар'єра. Вчителі гімназій, які прослужили не менше трьох років, поряд з магістрами мали переваги перед іншими претендентами на посаду ад'юнкту, якщо з'являлось вільне місце в університеті. У «Статуті навчальних закладів, підвідомчих університетам» підкреслювалось, що, отримавши таку можливість, вчителі гімназій повинні були прагнути розширювати свої наукові

пізнання, щоб отримати можливість розпочати викладання в університеті. Основним критерієм просування по кар'єрних сходах було успішне виконання вчителем своїх посадових обов'язків, рівень знань з предмету, що викладався і педагогічні здібності.

До педагогічних інститутів пропонувалось приймати людей, які закінчили трирічний курс навчання в університеті, в інституті освіта продовжувалась також протягом трьох років. Такий тривалий термін навчання повинен був забезпечити серйозну наукову підготовку й озброєння навичками педагогічної справи. З 1835 р. прийом до педагогічних інститутів здійснювався на базі гімназичної освіти. Ідея про отримання педагогічної освіти в педагогічних інститутах на базі університетів не прижилась. Термін навчання в університеті для бажаючих отримати подальшу освіту в педагогічному інституті скоротився спочатку до двох років, а згодом - до одного року і, нарешті, з 1835 р. до педагогічного інституту стали поступати одразу по закінченню гімназії.

Педагогічна підготовка майбутніх вчителів полягала в тому, що студенти приділяли велику увагу самостійним заняттям, практичним вправам і викладанню в училищах. Статут 1835 р. нічого не змінив в положенні педагогічних інститутів. Студенти повинні були відвідувати спеціальні педагогічні заняття, слухати лекції університетських професорів, займатися під їх керівництвом практичними вправами, складати твори, самі читали проблемні лекції й давали уроки. Діяльність кожного педагогічного інституту характеризувалась певною своєрідністю, наявністю особливостей, хоча в цілому зміст освіти і організація навчально-виховної роботи в них ґрунтувались на єдиних вимогах і документах влади.

В Харківському університеті педагогічний інститут був відкритий у 1811 році. Його директором став професор Х.Ф. Роммель [5]. Йому доручалось складати план і правила викладання. Педагогічна підготовка слухачів інституту полягала у вивченні складеної професором Х.Ф. Роммелем обробки курсу дидактики і методики. В 1812 р. рада університету прийняла рішення про те, щоб студенти, які готують себе до педагогічної діяльності, обов'язково повинні

займатися педагогікою. В педагогічному інституті професором Х. Ф. Роммелем читався курс загальної педагогіки, дидактики і методології.

Істотну роль в підготовці вчительських кадрів відігравали історико-філологічні інститути. Такий інститут був організований в 1875 р. в Ніжині. До інститутів приймалися особи, що закінчили класичну гімназію або духовну семінарію з філософського класу. В інститутах вивчалися наступні дисципліни: філософія, логіка, психологія, педагогіка, дидактика, грецька словесність, римська словесність, російська словесність, російська історія, загальна історія, французька або німецька мови, закон Божий, гімнастичні вправи, хоровий спів.

Діяльність педагогічних інститутів була дуже неоднозначною протягом усього періоду їх існування. Кожний з них розвивався своїми темпами і індивідуально вирішував завдання підготовки майбутніх вчителів. Помітний занепад інститутів розпочався після введення університетського статуту 1835 р., яким скасовувалась автономія університетів. Новий статут звільнив університети від завідування навчальними округами. Цим переривався зв'язок університету з середньою школою, він фактично припинив займатися спеціальною підготовкою вчителя, тим не менше багато випускників надалі присвятили себе педагогічній діяльності [1].

В 1848 р. університети знову підлягають реорганізації: в них ліквідуються кафедри філософії й започатковуються кафедри педагогіки. Через відсутність кваліфікованих спеціалістів діяльність кафедри була недостатньо ефективною. Не дивлячись на появу спеціальної кафедри педагогіка або зовсім не читалась, або читалась нерегулярно, хоча ця дисципліна була включена до навчальних планів університетів. Педагогічні інститути вже почали закриватися до їх офіційної ліквідації в 1858 р. Вивчення діяльності педагогічних інститутів свідчить про доволі складну обстановку, в якій вони функціонували. Складність полягала в неоднозначному відношенні до них з боку Міністерства, загроза закриття неодноразово нависала над педагогічними інститутами. Невисокий престиж вчительської професії в середовищі молоді призводив до того, що в педагогічних інститутах не завжди забезпечувався необхідний кількісний та якісний склад студентів; в них тривалий час були відсутні кафедри педагогіки, і

вони самі відчували гострий дефіцит у кваліфікованих кадрах. Однак не дивлячись на труднощі педагогічні інститути цілеспрямовано здійснювали підготовку вчителів.

Наступною, після педагогічного інституту ланкою в процесі підготовки вчителів, були гімназії. Саме учителя гімназій займались безпосередньою підготовкою вчителів для училищ. В «Статуті навчальних закладів, підвідомчих університетам» особливо підкреслювалось, що важлива роль в цьому процесі повинна була відводитись не тільки випробуванню в науках, але й у спробі їх викладання. Таким чином, визнавалось значення педагогічної підготовки вчителів. Після закінчення навчання майбутні вчителі отримували свідоцтва про успіхи у навчанні; без цього свідоцтва ніхто не міг займатися педагогічною діяльністю в училищах округу, що знаходились під контролем директору гімназії.

Вчитель повітового училища також мав можливість кар'єрного зростання. Він міг отримати посаду вчителя гімназії при появі вільного місця; головну роль при цьому відігравав рівень педагогічної підготовки вчителя і його знань з предмету, тому у статуті підкреслювалась необхідність для вчителів повітових училищ «удосконалення своїх пізнань у навчальних предметах, що викладаються в гімназіях». Така можливість була надана й вчителям приходських училищ. При появі вільного місця і наявності достатніх здібностей і знань, вони могли зайняти посаду вчителя повітового училища. Важливим виключенням у даному випадку було те, що можливості кар'єрного зростання були позбавлені представники духовного звання, які, складали переважну більшість серед вчителів приходських училищ.

В системі підготовки вчителів був яскраво виражений недолік. Вже були названі дві основних ступені цієї системи. На першій ступені (в педагогічному інституті) готувались, насамперед, вчителі гімназій; на другій ступені (в гімназії) - вчителі повітових і приходських училищ. Саме в структурі організації другої ступені й полягав істотний недолік. Суміщення процесу підготовки вчителів повітових і приходських училищ призводило до того, що більшість майбутніх вчителів прагнули отримати посаду саме в повітових училищах (що надавала дворянство) й, навпроти, уникали роботи в приходських училищах,

яка не тільки не надавала чину, але й не давала твердих гарантій оплати праці в силу відсутності державного фінансування цих училищ. Це призводило до гострої нестачі вчителів у приходських училищах, особливо в сільській місцевості, і змушувало владу шукати альтернативні шляхи наповнення цих навчальних закладів вчителями. Основним шляхом було залучення священнослужителів до педагогічної діяльності.

Не дивлячись на вказаний недолік, можна стверджувати, що в ході освітньої реформи 1802-04 рр. в кожному навчальному окрузі була створена збалансована система підготовки вчительського складу під управлінням університету, що призвело в підсумку до збільшення чисельності вчителів і підвищення якості їх професійних здібностей у порівнянні з попереднім періодом. Але була створена не тільки система підготовки вчителів, але й система керівництва педагогічною діяльністю. Вона також носила ієрархічний характер. На чолі її знаходилась університетська корпорація, яка управляла усією навчальною діяльністю округу. В Раді університету проходило утвердження вчителів усіх рівнів навчальних закладів. Училищний комітет регулярно отримував звіти від вчителів підвідомчих йому навчальних закладів через директорів гімназій і наглядачів училищ. Директор здійснював відбір вчителів підвідомчих йому навчальних закладів, яких він представляв на утвердження Ради. В підвідомчій йому гімназії, директор стежив за діяльністю вчителів, контролював процес навчання, спостерігав за виконанням навчальних програм і використанням затверджених начальством книг. Він регулярно відвідував підвідомчі йому навчальні заклади, контролюючи хід навчального процесу, і відсилав звіти вчителів до училищного комітету. Безпосереднім контролем над педагогічною діяльністю в повітових училищах займався наглядач, який спостерігав за роботою вчителів. Він регулярно відвідував підвідомчі йому училища, контролюючи хід навчального процесу, відсилав звіти вчителів зі своїми зауваженнями директору гімназії. Нижчим ступенем системи управління вчительською діяльністю було начальство приходських училищ. В навчальних справах воно залежало від наглядача училищ. Фактично, була створена достатньо чітка система керівництва педагогічною діяльністю за схемою: університетська корпорація - директор гімназії – наглядач повітового

училища - начальник приходського училища. Ця система дозволила упорядкувати навчальний процес і поставила його під контроль університетської корпорації, що стало важливою складовою частиною системи управління університету підвідомчими йому навчальними закладами.

В статуті були чітко окреслені обов'язки вчителів усіх типів навчальних закладів. Вони повинні були дотримуватись навчальних планів і про будь-які зміни в навчальному процесі доповідати училищному начальству. При відсутності вчителя викладання навчального предмету доручалось іншому педагогу. Якщо це було неможливо, то одному з найкращих учнів доручалось повторення пройдених уроків. Крім того, вчителів міг заміняти директор (в гімназії) або наглядач (в повітовому училищі). Кожен вчитель повинен був планувати курс учіння таким чином, щоб закінчити його до кінця навчального року. Він вів список учнів, згідно з встановленим взірцем і спостерігав за тим, як відвідують учні заняття. Кожний вчитель щомісячно відсилав начальству звіт про здібності, старанність, успіхи й поведінку учнів. Вчителям заборонено було брати плату за навчання, але допускалось проведення додаткових приватних занять. Вчителі повинні були розвивати розумові здібності учнів, а не пам'ять. Особливим обов'язком вчителів гімназій була підготовка й проведення випробувань кандидатів на посади вчителів повітових і приходських училищ. Вони повинні були вести списки підготовлених ними вчителів, вказуючи, до яких навчальних закладів вони були призначені.

Таким чином, в статуті була детально регламентована навчальна діяльність вчителів гімназій і училищ та проголошені принципи їх педагогічної діяльності, що, без сумнівів, сприяло упорядкуванню навчального процесу, й було особливо важливо на початковій стадії реформування освітньої системи.

В цей період також склалася мережа освітніх закладів особливого типу, що займали проміжне становище між вищими й середніми закладами освіти - ліцеї. Найбільш вагомим став внесок у розвиток української освіти Рішельєвського в Одесі (1817 – 1865 р.). Кременецького (1819 – 1833 р.) і Ніжинського (1832 – 1875 р.). Випускники цих навчальних закладів досить успішно викладали в початкових, середніх школах, були домашніми

наставниками. Це пояснювалося тим, що ліцеї, гімназії вищого типу і деякі пансіони одержали, як і університети, право присвоювати випускникам класний чин. У зв'язку з гострою нестачею вчительських кадрів у 1819 р. Міністерство духовних справ і народної освіти для забезпечення нижчих училищ здібними вчителями ухвалило утримувати при гімназіях казеннокоштных вихованців, виходячи з суми 100 - 200 крб. на рік з обов'язковою умовою їхньої вислуги в майбутньому у відомстві народної освіти.

Згідно з новим Статутом середніх навчальних закладів (1834 р.) шкільні освітні заклади ділилися на чотири типи - губернські гімназії зі шляхетними пансіонами при них, повітові училища, парафіяльні училища та приватні пансіони. Гімназії, як правило, давали освіту дітям дворян і чиновників. Навчалися в них діти до семи років. Шляхетні пансіони при гімназіях забезпечували цілодобове утримання вихованців з харчуванням та додержанням усіх інших умов проживання й навчання. Повітові училища, як зазначалося в статуті, призначалися нібито для всіх станів, але в основному приймали вони на навчання дітей купецтва, ремісників. Парафіяльні училища давали «початкові, більш-менш всякому потрібні знання між людьми найнижчих станів». Щодо приватних навчальних закладів, які могли бути двох типів: «лише для викладання предметів або, водночас, і для повного «утримання учнів, то статут досить розміто визначав їхню мету - розповсюджувати освіту». Вступати на навчання в такі пансіони могли діти будь-яких станів. У пансіони, що давали освіту, не вищу за повітове училище, допускалися навіть діти поміщицьких селян і дворових людей. Зрозуміло, що реалізувати це право на практиці було майже неможливо. Водночас, вчителями або домашніми наставниками працювали й випускники інших освітніх закладів - інститутів шляхетних дівчат та приватних пансіонів, іноді навіть повітових училищ. Таке становище з підготовкою вчителів, а також недостатнє фінансування загальноосвітніх навчальних закладів призводило до гострої нестачі педагогічних кадрів. Введення поміркованої платні в гімназіях якоюсь мірою могло розв'язати фінансову проблему. Тому в 1817 р. до Головного правління училищ було внесено пропозицію впровадити платню, яку Комітет міністрів ухвалив у

лютому 1819 р. Із зібраних грошей пропонували організувати касу для підтримки вчителів.

Рівень забезпечення загальноосвітніх шкіл підручниками, навчальними посібниками, методичною літературою та науково-теоретичного обґрунтування навчального процесу значно знизився й через те що другий Загальний статут університетів 1835 р. фактично ліквідував училищні комітети, відтак ті втрачають функцію контролю за навчанням і методичним забезпеченням загальноосвітніх навчальних закладів округів. Новий статут значно обмежував навчальну, наукову та організаційну діяльність університету. Було ліквідовано свободу викладання й академічне самоврядування, відмінено університетську автономію, значно посилено владу попечителя, який тепер був зобов'язаний жити тільки в межах округу й безпосередньо керувати всіма його справами. Попечителя призначали також управителем університету. Під його безпосереднім керівництвом перебував інспектор студентів, що був військовим чи цивільним службовцем. Університет було остаточно позбавлено судових функцій. Права і обов'язки ради, порівняно зі Статутом 1804 р., стосувалися лише керівництва навчальною частиною. Ректора обирала рада з числа ординарних професорів терміном на чотири роки. Господарською й поліційною частинами опікувалось правління, підпорядковане попечителеві. До структури університету входило лише три факультети - філософський з розподілом на два відділення (історико-філологічних і фізико-математичних наук), юридичний і медичний. На всіх факультетах було відкрито кафедру богослов'я. Щодо професорсько-викладацького складу, то, хоча за радою університету зберігалось право обирати професорів та інших викладачів, призначати на посаду професора й ад'юнкта вакантних кафедр людей, що відзначалися «вченістю і даром викладання» за наявності в них потрібних учених ступенів міг і міністр освіти. Від 1836 р. студенти перебували під наглядом спеціальної інспекції. Статут опікувався навіть зовнішнім виглядом студентів - вони повинні були носити спеціальний стрій, мати певну зачіску, манери. Позитивним у новому статуті можна вважати лише появу розширеного розділу «Про інститут педагогічний», який обґрунтовував завдання навчання майбутніх учителів в

університетських педагогічних інститутах, особливу увагу акцентуючи на практичній підготовці. Введення цього розділу зумовлювалося критичною ситуацією, що склалася в справі забезпечення існуючої шкільної мережі вчителями. Потреба в них була настільки гострою, що для викладання навіть у гімназіях доводилось набирати вчителів з випускників духовних семінарій. Як наслідок, саме випускники духовних закладів освіти в першій половині XIX ст. становили значну кількість учителів світської школи.

Згідно з реформою духовної освіти (1803 – 1814 р.) було встановлено чотири типи духовних навчальних закладів (подібно до створеної в 1803 - 1804 рр. чотиріступеневої системи світських шкіл) - церковно-парафіяльні школи, духовні повітові училища, духовні семінарії й духовні академії та впроваджено окружну система організації духовної освіти - сформовано чотири духовних навчальних округи на чолі з духовними академіями. Кожна з дев'яти єпархій округу повинна була мати 1 семінарію, 10 повітових і 30 церковно-парафіяльних шкіл. Слухачів духовних академій готували не тільки до церковних посад, а й до викладацької діяльності в семінаріях. Часто вони працювали вчителями в гімназіях та світських повітових училищах. Випускників, які відзначалися в навчанні, залишали на викладацьких посадах у академії. В першій половині XIX ст. деякі з них стали професорами університетів (О.М. Новицький, С.С. Гогоцький, П.Д. Юркевич та ін.). Випускники духовних семінарій за успіхами в навчанні розподілялися на три основні розряди: I - найвищий - забезпечував можливість викладати в єпархіальних духовних училищах та гімназіях; II і III - стати вчителем церковно-парафіяльної школи.

Теоретичним підґрунтям реформування світської середньої й вищої освіти на початку 40-х років стала теорія «офіційної народності, найяскравішим виразником якої за часів Миколи I виявився міністр освіти С.С. Уваров. Саме йому належить визначення класичної тріади «самодержавство, православ'я, народність», покликаної відродити вітчизняну освіту. Відповідно до цієї теорії уряд намагався обмежити нижчим станам доступ в університети, намагаючись перетворити останні в спеціальні дворянські інститути. Історіограф

Міністерства народної освіти С.В. Рождественський вказує на таємний циркуляр до попечителів навчальних округів (1840 р.), де міністр рекомендує звертати увагу на соціальне походження абітурієнтів. Іншим заходом у цьому напрямі стало чергове підвищення платні за навчання (1848 – 1850 р.) [4].

Європейські події 1848 р. спричинили круту політику щодо університетів. Закрито кафедри філософії, а курси логіки й психології доручено викладати професорам богослов'я. У 1850 р. запроваджено кафедри педагогіки в університетах. Причиною відкриття кафедр педагогіки стало те, що попри існування університетських педагогічних інститутів, учителів випускали історико-філологічний, фізико-математичний і частково юридичний факультети, але вони не могли дати ґрунтовної педагогічної підготовки, отож їм повинні були забезпечити кафедри педагогіки. Офіційним розпорядженням Міністерства освіти їх було відкрито на історико-філологічних факультетах університетів. При цьому педагогіку читали і на інших факультетах по 4 - 6 годин на тиждень. Відтепер постійно наглядали за викладанням не лише в університетах, але й у інших закладах освіти, зокрема в ліцєях і педагогічних інститутах, а всі викладачі перед початком лекційного курсу повинні були подавати детальні навчальні програми зі списками рекомендованої літератури. Другий статут університетів (1835 р.) підтвердив доцільність цього виду вищої педагогічної освіти. Провідною тенденцією її організації в цей період виявилась її підпорядкованість класичній університетській освіті. Тому саме університетські педагогічні курси прийшли на зміну педагогічним інститутам.

Певні зміни в діяльність університетів вніс «Університетський статут» 1863 р., яким затверджувалась наявність в університеті чотирьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного, медичного. В цей період університети представляли собою найкрупніші наукові центри, що мали велику самостійність і автономність. Статут зробив суттєвий вплив на розвиток університетської освіти й науки в ньому. Діяльність професорів і викладачів отримала максимум свободи.

Докорінно змінилось положення в університеті з прийняттям «Статуту» у 1884 році. Останнім ліквідувалась самостійність університетських рад,

посилювалась роль ректора, який вже не обирався, а призначався міністром. Статутом вводилась регламентація викладання, навчальні курси стали розробляться спеціальними комісіями, що створювались міністерством освіти.

Становлення вищої жіночої освіти в нашій країні припадає на другу половину XIX століття. Цей рух був пов'язаний із суспільно-політичним і культурним розвитком держави. У 60-х роках XIX ст., після проведених реформ, що призвели до збільшення кількості початкових шкіл, потреба у кваліфікованих педагогічних кадрах надзвичайно зросла. Тому у жіночих гімназіях було введено восьмий, педагогічний клас. Функціонували також приватні середні жіночі школи з восьмим педагогічним класом. Навчальні заклади з додатковими класами готували вчительок основних предметів для народних училищ.

Період 60-х років став переламним, це був підсумок тривалого процесу розкладання феодально-кріпосницької системи і формування капіталістичних відносин. В результаті цих змін відбулася перебудова в структурі суспільства. Виникає так зване жіноче питання, яке було пов'язане з прагненням жінок отримати вищу освіту. Офіційне питання про дозвіл жінкам відвідувати університет було розглянуто Міністерством народної освіти у 1861 р. Міністерство народної освіти зробило запит в університети відносно того, чи можуть жінки допускатися до випробувань на вчений ступінь, витримувати ці випробування, отримувати права, рівні зі студентами протилежної статі.

Вищі жіночі курси відіграли позитивну роль в поширенні вищої жіночої освіти. Однак цим їх роль не вичерпувалась. Вищі жіночі курси дозволили жінкам долучитися до професійної педагогічної діяльності. Ті, хто закінчив курси, хоча й не мав офіційного дозволу викладати в середніх навчальних закладах, тим не менше використовували отримані знання саме в педагогічній діяльності. Слухачки вивчали доволі широке коло дисциплін. Навчальний план курсів за кількістю предметів і навчальних програм, за глибиною й насиченістю матеріалу відповідав університетським освітнім документам, тобто рівень знань у слухачок дорівнювався університетському. До того ж на курсах часто викладали визначні вчені. Вони поєднували викладацьку діяльність в

університеті й на курсах, використовуючи аналогічні методи навчання та прийоми активізації пізнавальної діяльності слухачок.

Наприкінці 80-х років вищі педагогічні жіночі заклади освіти закриваються. Проте з 1890-х починають закладатися передумови становлення системи підготовки педагогічних кадрів та відновлення загальнопедагогічної підготовки вчителя. Окремі педагогічні заклади освіти, автономно розробляючи програми навчальних курсів загальнопедагогічної підготовки, проводять її, виходячи з принципу єдності теорії і практики. В університетах 90-х років педагогіка ще не виступає самостійною дисципліною. Однак ідея її відновлення проводиться відомими викладачами психології і філософії.

На початку XX ст. педагогіка починає усвідомлюватися як самостійна навчальна дисципліна, хоч здебільшого під цією назвою розглядається лише «Теорія виховання». Як правило, обов'язковими компонентами теоретичної загальнопедагогічної підготовки вважаються наука про виховання, історія педагогіки, дидактика, училищезнавство, часткові методики, психологія. Спостерігається тенденція до забезпечення єдності теорії і практики, досягнення науковості.

Висновки. Таким чином, педагогічна підготовка студентів у XIX ст. здійснювалась у різних типах вищих навчальних закладів: університетах, педагогічних інститутах, гімназіях, вищих жіночих курсах тощо. Професійні якості вироблялись у процесі теоретичної, наукової і практичної підготовки майбутніх вчителів. Педагогічна підготовка складалась з декількох складових: оволодіння теоретичними знаннями, самостійної роботи із закріплення отриманих знань, оволодіння практичними прийомами викладацької діяльності. В практиці роботи вищої педагогічної школи використовувались різні методи, прийоми та форми навчання. Велика увага приділялась оновленню існуючих форм навчання - лекцій, семінарських і практичних занять, самостійної роботи студентів, практичної діяльності в школі. Підготовка майбутніх вчителів відрізнялась послідовністю і визначеністю, виховувала у студентів самостійність і прагнення до самоосвіти, творчості. В педагогічних інститутах та на Вищих жіночих курсах вона здійснювалась більш цілеспрямовано, ніж в

університеті, адже тут відводилось більше навчального часу і уваги роботі студентів з учнями в школі. Навчальний план вказаних вищих навчальних закладів включав дисципліни психолого-педагогічного циклу. Педагогічна практика сприяла формуванню в них пізнавальних інтересів і позитивного ставлення до педагогічної професії.

Література

1.Важинський І.П. Роль університетів у становленні системи педагогічної освіти в Україні (перша половина XIX ст.) / І.П. Важинський // Рідна школа. – 2000. – №11. – С. 77-79.

2.Важинський І.П. Становлення і розвиток педагогічної освіти в Центральній та Східній Україні (1802–1866) : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Важинський Ігор Петрович. – Полтава, 2002. – 203 с.

3.Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.): Монографія / Н.М. Дем'яненко. – К. : ІЗМН, 1998.– 328 с.

4.Рождественский С.В. Материалы для истории учебных реформ в России в XVIII - XIX веках / С.В. Рождественский . – Санкт-Петербург, 1910. – 216 с.

5.Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині. – Харків, 1992. – 334 с.

References

1.Vazhinskiy I.P. Rol universitetiv u stanovlenni sistemi pedagogichnoyi osviti v Ukraini (persha polovina XIX st.) / I.P.Vazhinskiy // Ridna shkola. – 2000. – №11. – S. 77-79.

2.Vazhinskiy I.P. Stanovlennya i rozvitok pedagogichnoyi osviti v Tsentralniy ta Shidniy Ukraini (1802–1866): dis. kand. ped. nauk: 13.00.04 / Vazhinskiy Igor Petrovich. – Poltava, 2002. – 203 s.

3.Dem'yanenko N.M. Zagalnopedagogichna pidgotovka vchitelya v Ukraini (HIIH – persha tretina HH st): Monografiya. / N.M. Dem'yanenko. – K. : IZMN, 1998.– 328 s.

4. Rozhdestvenskiy S.V. Materialy dlya istorii uchebnykh reform v Rossii v XVIII - XIX vekah / S.V. Rozhdestvenskiy. – Sankt-Peterburg, 1910. – 216 c.

5. Rozvitok narodnoyi osviti i pedagogichnoyi nauki na Harkivshchini. – Harkiv, 1992. – 334 s.

Korobchenko A.A.

*d.ist.n., professor of department of pedagogics and pedagogical skills
of the Melitopol State Pedagogical University of the name*

Bohdan Khmelnytsky, angelina-korobchenko@mail.ru

Golovkova M.M.

*k.ped. n., assistant professor of pedagogy and pedagogical skills
Melitopol State Pedagogical University of the name*

Bohdan Khmelnytsky, angelina-korobchenko@mail.ru

Ukraine, Melitopol

FEATURES OF ORGANIZATION OF PROFESSIONAL PREPARATION OF TEACHERS IN UKRAINE IN XIX CENTRY

Aim of the article - to analyse the features of organization of professional preparation of teachers in XIX centry on territory of Ukraine. The authors note that the development of education in the country took place in an era of political, economic, social and cultural change. Teachers were prepared in universities, pedagogical colleges, gymnasia, on higher woman courses. In XIX century began to be formed system of higher pedagogical education, that had preparation of teachers foran aim. Realization of aim increase of level literacy among a population the representatives of public - pedagogical motion saw in an increase to the amount of schools, increase of professional and educational levels of teacher, perfection of his preparation in pedagogical establishments.

Keywords: teacher, pedagogical shots, professional preparation, features of professional preparation, university, pedagogical college, higher woman courses, gymnasium.

